

ВЕРШЫ І ПЕСНІ З ЖУПРАНАЎ

Кожнае наведванне Жупранаў давала мне што-небудзь ды новае. Аднаго разу пашчасціла запісаць у мястэчку колькі нячутых дагэтуль вершаў і песень. Было гэта так. Сабраўся я неяк ехаць да паэтавых землякоў, але ў дзень ад'езду душу апанавала якаясь шэрасць, няпэўнасць: «Мінула гэтулькі часу з той пары, як жыў Багушэвіч. Змяніўся свет. Сёння людзі заклапочаны зусім іншымі турботамі. Ці зразумеюць яны мяне? Ці не надакучыў я ім, ці не нагадваю дзівака?»

З такой няпэўнасцю садзіўся ў электрычку, ехаў у аўтобусе. З гэтымі думкамі выйшаў і ў Жупранах. І ўсё ж суцяшаў сябе, што калі нават і нічога не пачую, то хоць пагляджу на тыя заповітныя мясціны. Мо хоць якая думка намроіцца — і то будзе добра. І як жа быў усцешаны, што ваганні аказаліся дарэмныя. Развеяла іх жыхарка Жупранаў Яніна Шымановіч — народжаная Болзен, якая першая напаткалася мне, уважліва выслухала мае сумненні і рашуча запырэчыла:

— Што вы, бацечка. Дарэмна вы так думаеце пра жупранцаў. У нас Багушэвіча кожны ведае. Некалі і кожны меў яго кніжкі. Вось хадземце пад маю хату, я гукну людзей і пачуеце такое, чаго ні ў адной кнізе не вычытаеце.

Яе ўпэўненасць падбадзёрыла мяне, і мы праз зялёную лугавіну ўздоўж вірлівай рачулки падышлі да старой, з XIX стагоддзя хаты, прыземістай, доўгай, з дробнага, выгрызенага часам бярэня, сцены якой ужо даўно схоплены ў лісіцы. Хата гэтая вартая большага апісання. Ды сабраліся людзі. Прыйшлі жанчыны — колішні старшыня сельсавета, настаўніца хіміі. Слова за слова — і паўстала цэлая гісторыя Жупранаў. А пасля высветлілася — Яніна і сама шмат чаго ведае і пра мястэчка і пра Багушэвічаў.

— А чаму я ведаю? — нібы сама ў сябе спытала і сама сабе адказала Яніна. — А за тое, што татка мой, Антон, ён з Замасцянаў — тут блізка — і мамка, Наталля, яна з Стрыпуноў, у Францішкавага сына Томака служылі. Татка мой кравец быў, добры кравец. У нас нават сам

граф кажухі шыў. А мамка няньчыла Багушэвічаву ўнучку — Габцю. А каторую, старэйшую ці меншую, гэтага я не ведаю, от так называлі — Габця і ўсё. Дык яны шмат чаго ведалі пра Багушэвічаў, шмат чаго пра іх чулі і нам расказвалі. У таткі і мамы былі і Багушэвічавы кніжкі, дык яны, калі збяруцца, пасядуць, найчасцей зімою, і чытаюць. Ну і мы яшчэ зусім малыя, да школы тыя вершы павывучвалі, — гаварыла Яніна і тут жа, адзін за адным, расказала «Здарэнне», «Кепска будзе!». Цікава іх было слухаць у народнай інтэрпрэтацыі. Але раптам прагучала штосьці новае, дагэтуль нячутае.

Як задумаў бацька жаніць свайго сына
Ды паслаў яго ў сваты.
За сем вёрст жыла дзяўчына
Ды ў засценку Рудзяняты.

Узяў свата, як вядома,
Што ў гэтым дзеле знаўся, —
Аляксандру Канцавога,
Што за словам не капаўся.

З дзве кварталы водкі мелі,
У садзэнне палажылі,
Воз заслалі, удвух селі
І гасцінцам пакацілі...

За гадзіну і Рудзяняты,
Там іх хуценька спаткалі:
Выйшаў бацька, сын жанаты
І ў хату іх пазвалі.

Сват быў шустры, як вядома,
Дзела ўлатвіць пастараўся...

Заўтра бацька злез з печы,
Стаў у лапці абувацца.
— Ну, дзяўчына, ці дарэчы? —
Стаў у сына ён пытацца.

— Нішто, кажа, паказалась,
Відаць, крэпка і тлушта.
Ну от, што мне спадабалась —
Гэта іхняя капуста...

Яніна закончыла пераказ невядомага мне верша, а я сядзеў і не ведаў, што сказаць, што падумаць. Усё яшчэ не верыў, што пачуў новы верш. Адчуваў, што мясцовы. Гучаць у ім тутэйшыя назвы. Ёсць нешта і з Багушэвічавай дасціпнасці. Напачатку мне нават падумалася, што гэта фрагмент з паэтавай песні «Сватаны», але прыгадаў, што ў яе крыху іншая танальнасць. Казаць што-кольвек катэгарычнае пра гэты твор не бяруся. Затое смелая ў сваіх меркаваннях Яніна:

— Усе жупранцы лічаць гэты верш за Багушэвічаў. У кніжках яго не было. Ад таты і мамы мы яго вывучыліся. Але я яго трохі ў сярэдзіне і канцы выпусціла, забылася — неяк вінавата, з дакорам на сваю памяць кажа Яніна. І тут жа суцяшае мяне: «Але нічога — не турбуйцеся — мой Стах добра ведае гэтую байку, і я папрашу яго пераказаць, выпішу яго і прышлю». І сваё слова стрымала, неўзабаве прыслала цалкам верш, якім мяне ўсцешыла ў Жупранах. Праўда, і Стаху не ўсё ўдалося прыгадаць. Дапісаў ён толькі апошнюю страфу і то без апошняга радка. Вось гэтая страфа.

З іхнім хлебам еў, аж змогся.
Каб так нашага лусту,
Ей жа богу, ты, бацька, аж апрогся б...

Гэта ўсё з сынавага адказу на бацькавае пытанне, ці спадабалася яму дзяўчына, якую яны ездзілі сватаць.

З Янінай Шымановіч і яе мужам Стахам я не парываў сувязі і пасля таго выпадку. Зрэдку перапісваліся. Найчасцей пісаў, безумоўна, я. І гэтае маё ліставанне давала свой плён. Аднойчы Яніна прыслала мне некалькі песняў. Адна з іх называлася «Ой, праўда, праўда». Прачытаў яе і вельмі здзівіўся. Дык гэта ж амаль Багушэвічава «Сватаная». Хаця пачатак яе трохі быў не такі, усе ж астатнія куплеты, апрача яшчэ двух — чацвёртага і пятага — супадалі з Багушэвічавымі. Урэшце, падаю гэтую песню так, як запісала яе Яніна:

Ой, праўда, праўда,
Хоць ты пабажыся,
Якія ў нас
Дзеўкі завяліся.

А прадзе яна так —

Бурчыць калаўротак.

Бунцік лёну так звядзе,

Чуць выйдзе мотак.

Адну тальку праз хамут

Ледзь перавалоча.

І абрывае цэлы жмут

За печ завалоча.

А як сядзе яна прасці

У вялікай серадзе,

Ад нядзелі да нядзелі

Ледзьве шпулю напразде.

А нітачкі ў яе

Ценькія і тонкі,

Падобныя да гэтых,

Што віюць пастронкі.

А як пойдзе яна жаць,

То стане і ные.

А як пойдзе хусты праць,

То стане і вые.

А як ставіць страву ў печ —

З носу цякуць саплі.

Як выме страву з печы —

Стравы ані каплі.

А танцуе яна так,

Як цялё ў гілёсе.

Парве чыста андарак

І лапці да боса.

А спявае яна так,

Як сава гукае.

Аж трасецца галава —

Так яна спявае.

Прыпеў:

Ой праўда, праўда,

Хоць ты пабажыся,

Якія ў нас

Дзеўкі завяліся.

Яніна паведамляла, што гэтую песню яна таксама ведае даўно, з малых гадоў. Часта спявалі яе на вечарынках, у час скокаў, калі весяліліся. Апрача гэтага, у першай страфе ў прыпеве «Ой, праўда, праўда» часам яшчэ замест слоў «у нас» спявалі «у Жупранах» — і надта ж весела выходзіла: «Якія ў Жупранах дзеўкі завяліся».

Вось гэтак неспадзявана выявіліся два сугучныя песняровай творчасці вершы. Цяпер цяжка сказаць, што яны сабой уяўляюць — ці то гэта фалькларызаваныя Багушэвічавы творы, ці то апрацаваныя некалі ім народныя песні, якія зноў вярнуліся ў народ. Хутчэй за ўсё праўдзівае апошняе меркаванне. У 1900 годзе адзін з паэтавых сучаснікаў пісаў, што Багушэвіч поўнай жменняй чэрпаў з народных крыніц тэмы і вобразы. Запісаныя ад Яніны творы, думаецца, вельмі яскравае сведчанне гэтаму.

Пасля я яшчэ не адзін раз спатыкаўся з Янінай, і яна мне наспявала адна і з унучкай матыў гэтай песні. Мелодыя яе, трэба сказаць, напеўная, цешыць сваёй рытмікай. Яна, думаецца, павінна зацікавіць нашых кампазітараў.

ВЯНЦКОЎСКІЯ

З кім жа яшчэ апрача Вільгельма Невядомскага ды Болзенаў была ў Жупранах у Багушэвічаў повязь?

Калі ўлетку 1972 года наведала Беларусь, сваю родную Ашмяншчыну, паэтава ўнучка Станіслава Тамашэўская, яна найперш запынілася ў Вянцкоўскіх. Чаму ў іх? Ці выпадкова? Расказвае Броня Вянцкоўская:

«Багушэвічы нам якіясь далёкія сваякі. Але якія — не ведаю. Ці то кумамі калісь былі нашы дзяды ды прадзеды, ці проста па суседству жылі-ладзілі... Вянцкоўскі — гэта мой чалавек. Але ён ужо не жыве, колькі гадоў як памёр. Дык ён расказваў мне пра сваю крэўнасць з Багушэвічамі, але што — я ўжо не помню. То праз яго зблізілася з Багушэвічамі і я. Сябрала і вучылася з паэтавай унучкай Станіславай. У гады свайго маленства часта наведвалася ў Кушляны. Заязджала да нас Туня,

Францішкава дачка, з сям'ёй. Іншы раз і каня ў нас ставілі і ішлі да касцёла. Сходзіць да касцёла, вернецца, разбядуецца:

— Бронечка, за што мне такая кара? Ці я ў свята што рабіла? Ці я Бога ўгнавіла? Ці я каму якое зло зрабіла?

Гэта яна пра свайго сына-калечку Франуса. Нардзіўся ён у іх як усё роўна без касці, без хрыбта, яго ва ўсе бакі вадзіла. Быў ён нібы ватны. Хапіла яна з ім, бедная, горачка. Але ж яно было яе, кроўнае, роднае, і яна цярпліва гадала сына, трымцела над ім, спадзявалася, што Бог пашле папраўку ці можа неяк сам набярэцца сілы. Яны і спыняліся ў нас, каб Франусю спачынак даць. Ён доўга не мог сядзець...

Майго Вянцкоўскага звалі Пётрусь, а бацьку Аляксандра. Маці яго, Мальвіна, была з Пяткевічаў. Прыгадваю, Пётрусь казаў, што яго яшчэ малога вадзілі ў Кушляны.. Вянцкоўскія, мусіць, таксама былі з шляхты. Пётрусь мой найбольш любіў вершык пра жупранскага карчмара Бэрку. Расказваў весела, з гуморам. Была ў нас і Багушэвічава кніжка. Яе нам падаравалі пісьменнікі з Мінска. На ёй напісана: «Сваячцы слаўнага сына зямлі беларускай Браніславе Уладзіславаўне Вянцкоўскай з удзячнасцю ад беларускіх пісьменнікаў». Мы, як і да касцёла хадзілі, не міналі Багушэвіча. Там жа яго падабізна вісіць, партрэт. То як ідзеш, зірнеш на яго, галавой кіўнеш, прывеціш. А іншы раз і свечку паставіш. Ён жа ўсім нам свой, а Вянцкоўскім дык і зусім...»

Так, павязь Вянцкоўскіх з Багушэвічамі даўня. Пра гэта сведчыць і хросная метрыка паэтавага малодшага брата Апалінара. У ёй сярод іншых імёнаў згадваецца прозвішча Вянцкоўскіх — Мар'яны і Валеры. Абедзве былі за сведак (кумамі) на Апалінаравым хрышчэнні ў Жупранскім касцёле. Адна — у пары з Юрасём Маркоўскім, другая — з Юліянам Тymoўскім. Дакумент гэты датуецца 1846 годам. Вось аж з якой пары ідзе сваяцтва Вянцкоўскіх з Багушэвічамі: Мар'яна і Валера зналіся яшчэ з Францішкавымі бацькамі. З малых гадоў ведалі і яго самога. Вянцкоўскія ганарыліся і ганарацца сваім сваяцтвам з Багушэвічамі. Да апошняга ліставаліся з

Сям'я Багушэвічаў: маці, Францішак, сястра Ганна, браты Валяр'ян, Апалінар, бацька, дзядуля. 1864 год

паэтавай унучкай Станіславай Тамашэўскай, не прапускалі, пакуль маглі хадзіць, ніякіх Багушэвічавых святаў, якія ладзіліся ў Жупранах. Яны не толькі слухалі, што людзі расказвалі, але і самі што-кольвек дадавалі да пачутага, чыталі паэтавы вершы.

Пераважную большасць Вянцкоўскіх, гэтак жа як і сем'і іншых жупранцаў, лёс параскідаў у розныя часы і з самай рознай нагоды па ўсім свеце. Петрусёвы крэўныя жывуць у Польшчы і Францыі. Прыходзяць лісты ў Жупраны да іх і з Англіі. Сам Петрусь аж дзесяць гадоў пражыў у Францыі, рабіў там на шахце. Добра вывучыўся гаварыць па-французску, але свая мова, родная, беларуская, гэтак жа, як і польская, заўсёды была з ім. І жыўла яго ў далёкай старонцы Багушэвічава слова. Запрашалі застацца назаўсёды. Многія яго сваякі гэтак

і зрабілі, а ён зарабіў грошай і вярнуўся. Пагукала Бацькаўшчына, пагукалі продкі!

Як прыязджала Тамашэўская, дык усё нешта выбачэння прасіла, казалася, што Багушэвічы трохі вінаватыя перад Вянцкоўскімі. Ці то не ўсю зямлю ім аддалі, ці не самай лепшай надзялілі. Цяпер цяжка зразумець праз такі час усе гэтыя зямельныя перыпетыі, але хацелася б нагадаць: у перадваенны час у Вянцкоўскіх быў поблізу Нарбутаў надзел з назвай Пустах. Зямельны надзел з такой назвай мелі калісь ля Жупранаў і Багушэвічы. Можна, між гэтай назвай і тым, што казалася Станіслава Тамашэўская, і ёсць якая повязь? Ну, але Бог з ёю, з гэтай зямлёю! Як ужо было, так і было. Галоўнае, нашчадкі Багушэвічаў да апошняга захоўвалі шчырасць сваёй душы да Вянцкоўскіх. А гэта таксама шмат пра што гаворыць.

АД ПРЫЯЦЕЛЯЎ...

З 1901 года ў Жупранскім парафіяльным касцёле вісіць белая мармуровая дошка з Багушэвічавым партрэтам. На ёй значыцца, што аўтар мемарыяльнага знака мастак Арасімовіч. Да апошняга часу мы пра гэтага мастака нічога не ведалі. Нават яго прозвішча ва ўсіх нашых публікацыях было без ініцыялаў. Пісалі і друкавалі проста: Арасімовіч. І вось з «Литовских епархиальных ведомостей» за 1885 год даведваюся, што мастака звалі Іван (у «Слоўніку польскіх мастакоў» 1971 года выдання — Ян). Быў ён скульптар, адукацыю атрымаў у Вене. Майстэрня яго ў 1885 годзе месцілася ў Вільні на Казіміраўскім завулку, у доме Грабава. Працаваў з мармурам, гіпсам, дрэвам, выконваў фігуры рознай велічыні, арнаменты, рабіў аздобы на дамах, гранітныя надмагільныя помнікі з малюнкамі. Найбольш выдатныя яго працы прысвечаны дзеячам польскай культуры — Гіпаліту Юндзілу, Леану Бароўскаму і інш. Менавіта гэты скульптар зрабіў памятку і па Багушэвічу для Жупранскага касцёла. Выканаў з любасцю, з пэўным мастацкім і эстэтычным густам, з павагаю да паэтавай асобы.

S. P.
FRANCISZKOWI
BOHUSZEWICZOWI
* 1840 + 1900
PRZYJACIELE

Мемарыяльная дошка ў жупранскім касцёле. 1901 год

Дошка мае зверху закруглена-спічастую форму, нагадае акно гатычных пабудоў. У цэнтры яе, у заглыбленым авале, — паэтава выява, яго каляровы партрэт на медзі, які намалюваў мастак Ян Яроцкі. Па абодвух баках над партрэтам два схілены ў жалобе, у вечным смутку апалыя крылцы анёлаў. Цэнтральная частка памяткі таксама вылучана адпаведнымі геаметрычнымі лініямі. Усю гэтую сціплую, але вельмі выразную і добра абдуманую кампазіцыю завяршае стылізаваная галоўка з крыльцамі. Яна нібы ўліваецца ў спічастую яе вяршыньку. Так скампанаваў скульптар Арасімовіч памятку па нашым песняру для жупранскага касцёла. Ён знайшоў на ёй месца і для паэтавага імя — яно пад партрэтам, — і для дат яго жыцця, і для паметы, чымі стараннямі, на чые сродкі зроблены гэты знак памяці. А з'явіўся ён дзякуючы клопам Францішкавых прыцяляў. Ян Арасімовіч, пэўна, быў адзін з іх. Ва ўсякім разе Багушэвіча, без сумнення, ведаў гэтак жа, як і той яго. Арасімовіч меў такі занятак, што яго мусіла ведаць у свой час уся Вільня.

Першапачаткова памятны знак планавалася змясціць у Вільні. Пра гэта мы даведваемся з ліста Багушэвічавага біёграфа Люцыяна Уземблы да Элізы Ажэшкі ад 22.04. (5.05) 1900 года. Узембла паведамляў: «У праекце сціплая мемарыяльная дошка памяці Багушэвіча ў адным з віленскіх касцёлаў». Ці нешта з гэтай задумы не выйшла, ці вырашылі, што найбольш адпаведнае месца ўсё ж Жупраны, але ў 1901 годзе менавіта там з'явілася памятка. Як бачым, адным з прыцяляў, якія турбаваліся пра ўшанаванне паэтавай памяці, была Э. Ажэшка.

Пра гэтую дошку расказваюць такое. Нібыта даўней набожныя людзі, якім ніколі не даводзілася бачыць ні самога Багушэвіча, ні яго выявы, прымалі паэтаў партрэт на дошцы за лік святога і крыжы на яго клалі. Балазе нізка вісеў; то і цалавалі, свечкі ставілі. Але, думаецца, не памыляліся. Багушэвіч, паводле слоў Максіма Танка, «за ўсіх святых справядліўшы быў».

Ну, а якое пачуванне да Багушэвічавай асобы ў сённяшніх жупранскіх святароў? Як нам здаецца, яны ганарацца, што ў іхнім касцёле ўшанавана памяць такога слаўнага сына нашага народа, як Багушэвіч. Прыгадваец-

Вяртанне Багушэвічавага партрэта ў касцёл. 1990 год. На здымку (злева) Д. Бічэль-Загнетава, Н. Загорская, В. Ждановіч, П. Бітэль. З Багушэвічавым партрэтам старэйшая жыхарка Жупранаў М. Вішнеўская

ца такі выпадак: калі ў 70-ых гадах нейкі наўмыснік выдзер песняроў партрэт з касцельнай мармуровай дошкі, дык уся служба надта турбавалася, каб вярнуць гэты партрэт у касцёл. З Багушэвічам ім неяк больш спакойна.

НАДГРОБАК МЯНЯЕ АБЛІЧЧА

Пакуль жыла паэтава сям'я, яго дзеці, пакуль не былі выгнаны з краю сталінскімі рэпрэсіямі ўнучкі, апошні прытулак паэта дбайна даглядаўся. Сюды часта прыводзілі дзяцей настаўнікі. Не адзін раз яго наведвалі выхаванцы Барунскай настаўніцкай семінарыі. Іхні выкладчык Сымон Рак-Міхайлоўскі расказваў тут пра паэта, чытаў яго вершы. Але ўжо ў 1940 годзе песнярова магіла была занядбана. Газета «Звязда» 26 верасня пісала, што

яна мае вельмі ўбогі выгляд: стаіць пахіліўшыся на бок гнілы крыж, на якім ледзь трымаецца ржавая бляха з надпісам «Францішак Багушэвіч. 1840—1900 год».

Яшчэ больш заняпала магілка песняра ў першыя пасляваенныя гады. Маладзечанская абласная «Сялянская газета» 14 жніўня 1948 года паведамляла: «Сёння ніхто не можа дакладна паказаць паэтаву магілку. Драўляны крыж, які прыпісваецца паэтавай магіле, ляжыць на іншых магілках. Медная дошчачка, якая калісьці была прымацавана да крыжа, валяецца ў пнях. Надпіс на ёй зусім сцёрся і нельга прачытаць».

У такім стане ўбачыў гэтае месца гісторык Мікола Ермаловіч. Тады ён працаваў у Маладзечанскім настаўніцкім інстытуце. Сэрца яго не вытрымала такога нядбайства, такой абразы, і ён разам з студэнтамі і жыхарамі Жупранаў упарадкаваў сямейнае пахаванне Багушэвічаў: расцерабілі кусты, на паэтавай магілцы паставілі драўляную тумбу-пірамідку, акурат такую, якія ставілі на салдацкіх пахаваннях, пафарбавалі яе, прымацавалі дошчачку з надпісам: «Ф. Багушэвіч (Мацей Бурачок) 1840—1900». Гэта было ў 1950 годзе.

Захаваўся здымак пахавання той пары. Побач з драўляным абеліскам відаць два невысокія закругленыя камяні-помнікі. Пад адным з іх (яго, пэўна ж, яшчэ ставіў сам Францішак) ляжыць паэтаў бацька, пад другім — яго брат Уладзіслаў.

Такі выгляд сямейная магіла Багушэвічаў мела да 1958 года. У гэтым жа годзе ў Жупранах на вясковым пляцы пры касцёле меркавалася да 40-й гадавіны ўтварэння рэспублікі паставіць помнік Францішку Багушэвічу. І такі помнік быў пастаўлены. Да гэтай падзеі мясцовыя ўлады вырашылі ўпарадкаваць і сямейнае пахаванне Багушэвічаў. І «упарадкавалі». Найперш зніклі невядома куды даўнія памяткі з магілы паэтавага бацькі і брата. Замест іх паўсталі тры цэментавыя абеліскі. На паэтавай магіле было пазначана: «Здесь покоится прах писателя Франтишка Богушевича (Мацей Бурачок), род. 1840—умер 1900 в деревне Кушлянах». Адпаведныя надпісы зрабілі і на астатніх двух абелісках. Пасля такой «акцыі», апроч усяго іншага, згубіліся магілы паэтавай жонкі, яго

сына Тамаша, якія пахаваны, як сведчыць Драздовічава замалёўка, побач з песняром. Такое надмагілле праіснавала да 1975 года, калі за ўпарадкаванне ўзяліся прафесіяналы — гродзенскія скульптары Віктар Данянкоў і Валерый Пятраеў. Аўтар праекта — архітэктар Каміль Асадаў, таксама з Гародні. Над Багушэвічавай магілай паўстала высокая стэла з чырвонай мармуровай крошкі з паэтавым барэльефам на медзі. Імёны яго родных: бацькі, жонкі, брата, сына — пазначаны на другой, трохі меншага памеру стэле.

Ці ўдалы гэты надгробак? Мусім адказаць, што не. Новая надмагільная памятка не дае ўяўлення, дзе хто з Багушэвічаў пахаваны, дзе чыя магіла. Матэрыял для стэлаў абраны нетрывалы. Ён даўно ўжо сыплецца, крышыцца. Каб гэтае нядбальства не так мазоліла вочы, людзі клапаціліся змацоўваюць стэлу пластылінам. Надпісы амаль не чытаюцца. Няправільна выбіта і дата нараджэння паэтавага сына. На стэле — 1876, а патрэбна — 1881. Брат Уладзіслаў стаў Уладзімірам. Можна варта падумаць пра істотна новую памятку. За аснову, мабыць, варта ўзяць паэтава пажаданне. А ён хацеў, каб над яго магілай стаяў крыж. Сёння мы ведаем і мастацкія дэталі на гэтым крыжы — дудка, смык, скрыпка. Можна было б пасадзіць і яго любімы ядловец. Багушэвічава жыццё, яго творчасць даюць дастаткова імпульсаў для стварэння мастацкага помніка на яго магілцы. Хто за гэта возьмецца?

Цікаўным яшчэ паведамлю: не гэтак даўно мне ўдалося даведацца, што на сямейнай Багушэвічавай пляцоўцы-спачывальні, абнесенай каменнымі слупкамі-круглячкамі з ланцугом, пахавана і паэтава дачка Туня. Памерла яна ў 1937 годзе. Пра гэта нам казалі Багушэвічавы сваякі: Броня Вянцкоўская з Жупранаў і Янка Тарчэўскі з Хошчна (Польшча). Яе імя яшчэ ні разу не пазначалася на памятках.

У 1990 годзе няўрымслівыя жупранцы падчас паэтавага юбілею, не чакаючы чыйгосьці клопату, самі часткова здзейснілі яго волю. Зверху на сямейнай пліце яны ўмацавалі невялікі металічны крыжык. Хай і ў Багушэвічаў усё будзе так, як ва ўсіх добрых людзей, што спа-

чываюць вечным сном на жупранскім могільніку. Тады ж усё надмагілле ўладкавалі пліткай і стала яно, як ніколі, больш-менш дагледжанае, упарадкаванае.

ВАЛУН

Мы расказалі, бадай, пра ўсе больш-менш значныя Багушэвічавы памяткі ў Жупранах. Не казалі толькі пра той валун, з якога, паводле легенды, Францішак ці яго брат Валяр'ян выступаў у 1863 годзе перад жупранцамі. Так, той валун варты нашае ўвагі. То дзе ён? Для яго трэба было б пастаяць, падумаць, паразважаць.

Злева ад Багушэвічавага помніка, пры дрэве, ляжыць якісь вастраносы камянюк. Падумалася, ці не той самы? Каб упэўніцца, перапытваю ў местачкоўцаў. На вялікі жаль, высвятляецца — не. «Той быў валунам валун, — расказала Яніна Талочка — такі вялікі, а зверху крыху пляскаты, гладкі. Ён ляжаў пры самай дарозе, наўскасячок. Як ад касцёла ідзеш — злева. Калі стала шмат машын, трохі замінаў, яго калі-нікалі зачэплівалі. Расказвалі, што на гэтым камяні калісьці, яшчэ за паншчынай, людзей каралі за розныя правіны. Пастухоў, скажам, за тое, што гавяду не ўгледзелі, у патраву пусцілі. Дый ці мала каго за што... Прыводзілі такога небараку, спускалі порткі, клалі на камень і бізунамі бічавалі ці дубцамі, віткамі (сплеченымі дубчыкамі з сучкамі)».

Сёе-тое ўдакладніў пра жупранскі валун і Эдвард Янцэвіч. Ён таксама пацвердзіў, што камень быў аграмадны, метра паўтара шырыні, адзін край меншы, зверху плоскі, бясслойны, шэры. Спрадвеку да яго жупранцы з усіх трох вуліц жывёлу зганялі на выган у поле. Ляжаў пры дарозе, якая ішла праз пляц на Барунскую вуліцу. За польскім часам з гэтага каменя 3 мая прамовы прамаўлялі ў гонар Кароны. Памятае Янцэвіч таксама, што ля валуна была і сірэна — на збор людзям сігналы падавала.

То куды ж дзеўся той гістарычны валун? Калі ён знік? «А як помнік ставілі, як пляц парадкавалі, то тады і яго кудысь сцягнулі, ссунулі — адны кажуць, нібыта

пад помнік апусцілі, на падмурак, а іншыя — нібыта яго звезлі», — тлумачаць жупранцы.

Прыкра ўсё гэта слухаць, але няма чаго дзівіцца. Даводзіцца мірыцца. Не навучылі людзей беражліва адносіцца да сваіх гістарычных памятак. Вось і маем з гэтага такія вынікі.

ПОМНІК НА ПЛОШЧЫ

Ужо згадвалася, што ў 1958 годзе на людным жупранскім пляцы пры бойкім шляху на Вільню, на фоне велічнага, імкліва ўзнесенага да нябёсаў ігольчатага з чырвонай цэгля касцёла, на дзвюх неапрацаваных, шорсткіх гранітных глыбах паўстаў помнік Францішку Багушэвічу — Мацею Бурачку.

Якая ж гісторыя гэтага помніка?

Аўтар яго — скульптар Заір Азгур. Пра сваю працу расказваў: «Постаць Францішка Багушэвіча, як і многіх іншых слынных сыноў нашага народа, нашай мінуўшчыны, мяне цікавіла даўно. Яшчэ студэнтам у віцебскай майстэрні мастака Юдэля Пэна я ўбачыў намаляваны партрэт Францішка Багушэвіча. Гэта было ў 1926 годзе. Пэн рыхтаваў гэты партрэт да першай віцебскай выстаўкі. Партрэт той я і зараз бачу, памятаю: з кароценькай бародкай і доўгімі звесістымі вусамі». Ужо тады ў маладога скульптара варухнулася думка стварыць шэраг скульптурных партрэтаў дзеячаў нашай мінуўшчыны. Сярод іх — і Багушэвіча. Аднак за здзяйсненне задумы ўзяўся толькі ў канцы вайны. Паспрыяў гэтаму, паводле слоў Заіра Азгура, колішні сакратар ЦК КП(б)Б Панцеляймон Панамарэнка. «Патрэбна, — казаў ён, — каб нашы сучаснікі штодзень адчувалі сябе ў моцнай повязі з усімі сваімі папярэднікамі. А для гэтага нам патрэбна, каб помнікі ім былі ўсюды — на плошчах і ў бібліятэках, у чытальнях і клубах, у палацах...»

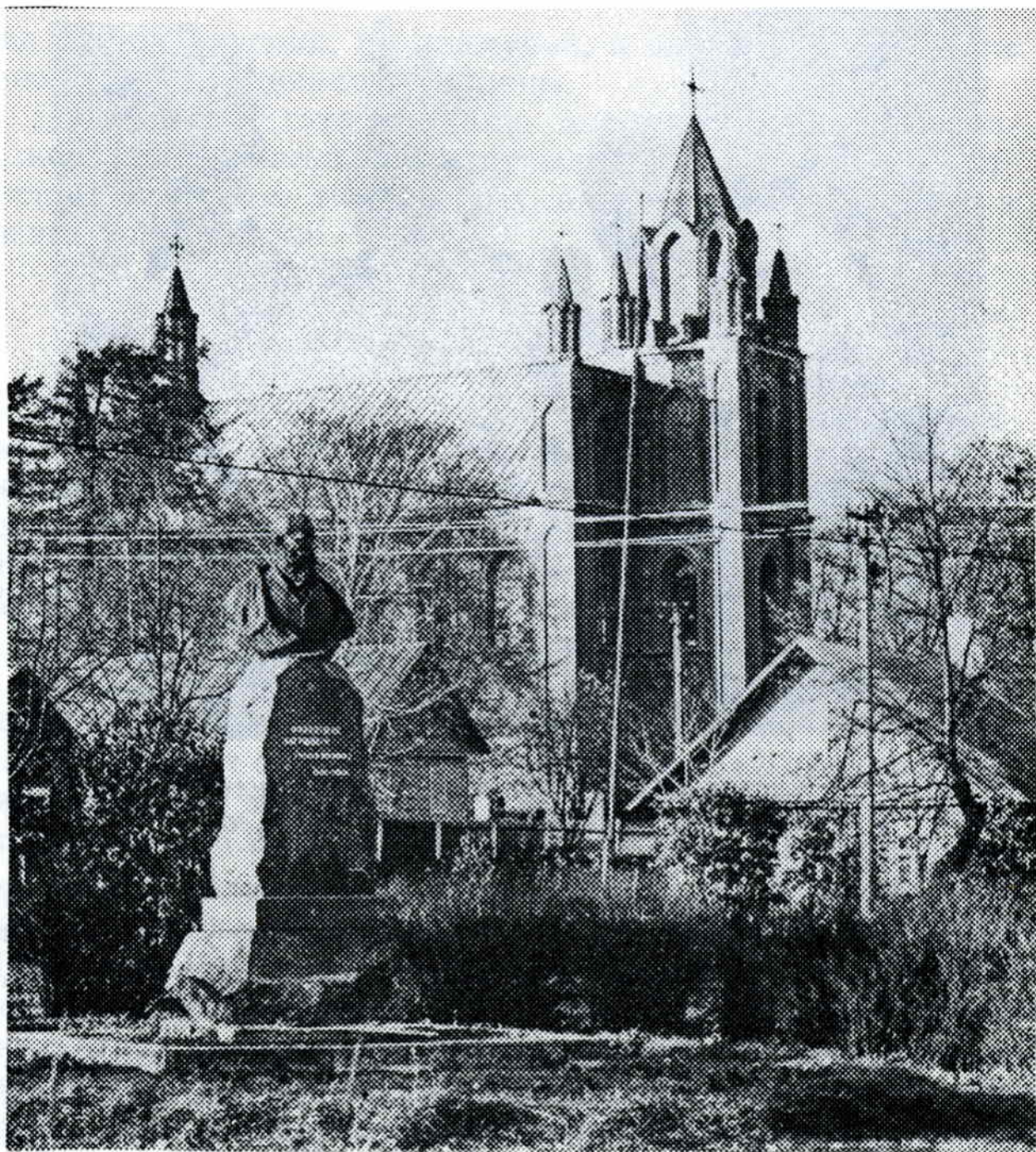
Гэтае разуменне і скіравала Заіра Азгура да працы над галерэяй партрэтаў дзеячаў беларускай культуры. «Пачаў я з Цёткі, Бядулі, Багушэвіча, — згадваў Заір Ісакавіч, — пачаў у Маскве. Яшчэ ішла вайна, а я ляпіў

*Народны мастак СССР Заір Азгур каля скульптуры
Ф. Багушэвіча ў сваёй майстэрні. 1988 год*

дарагія мне вобразы. Затым было вяртанне ў Мінск. Самой прыехалі і мае Цётка, Бядуля, Багушэвіч. Пра тое, што я ляплю Багушэвічаў бюст, дачуліся ў Жупранах. Да мяне завітала цэлая дэлегацыя паэтавых землякоў. Гаварылі пра Багушэвіча, разглядалі скульптуру. Тады было выказана пажаданне, каб гэты бюст з майстэрні перанесці на жупранскую плошчу».

І вось у Жупранах, на колішнім рыначным пляцы, на тым месцы, дзе паводле падання, Францішак Багушэвіч у 1863 годзе выступаў перад местачкоўцамі, паўстаў адліты ў бронзе доўгачаканы помнік аднаму з тых, хто зычыў нашаму краю, роднаму народу лепшай долі. Ён вельмі арганічна ўпісаўся ва ўсё наваколле. Асаблівая ў яго гармонія з касцёлам. Здаецца, гэта нешта адно цэласнае, непадзельнае — Багушэвічаў помнік і жупранскі касцёл. Адкрыццё адбылося ў пачатку снежня 1958 года. Пра тую падзею ашмянская газета «Знамя свабоды» пісала:

Помнік Ф. Багушэвічу на фоне касцёла

«Ідучы насустрач пажаданням працоўных, Савет Міністраў БССР вырашыў напярэдадні 40-годдзя рэспублікі збудаваць у Жупранах помнік Францішку Багушэвічу». З усёй акругі сабраліся людзі. Прыйшлі сюды і тыя, хто ў маладыя гады сустракаўся з паэтам. Гэта Зося Бабраўніцкая, Яніна Паўлоўская. Быў, вядома, на адкрыцці і сам аўтар помніка народны мастак СССР Заір Азгур, пісьменнік Янка Скрыган, першы сакратар абкома КПБ Сяргей Прытыцкі. Усе

яны гаварылі пра грамадзянскі подзвіг Францішка Багушэвіча, пра яго шчырую любоў да роднага народа. Адкрыццё помніка адбылося пад гукі дзяржаўных гімнаў СССР і БССР.

З тае пары мінула не адно дзесяцігоддзе. Сёння едзеш з Вільні ў Мінск ці з Мінска ў Вільню і аніяк, хоць бы і хацеў, не абмінеш Мацея Бурачка. Ен і сустрэне цябе і правядзе. Мо, праўда, трохі суровым поглядам. Але ў гэтай суровасці — заклапочанасць і трывога, і пытанне: «Як жывеш, мой народзе? Ці выконваеш ты мае заветы?» І найпершы з іх — «Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі!» «Наша мова для нас святая, бо яна нам ад Бога даная, як і другім добрым людцам...» «Мова наша ёсць такая ж людская і панская, як і французская, альбо нямецкая, альбо і іншая якая.» Шмат іншых думак і настройў можа паўстаць перад помнікам песняру. Мусіць, помнікі для таго і ставяцца, каб перад імі можна было паспавядацца.

МУЗЕЙ

З кожным годам Жупраны ўпарадкоўваліся, набывалі сучаснае аблічча. Паўстала думка пра стварэнне музея Францішка Багушэвіча. Гэты клопат узялі на сябе настаўнікі і вучні жупранскай школы і найперш цяпер ужо светлай памяці выкладчык роднай мовы Канстанцін Кадарка. Пачаўся пошук і збор матэрыялаў. Дзеці і дарослыя пісалі ў архівы, звярталіся да даследчыкаў паэтавай творчасці, расшукалі некаторых яго сваякоў, у прыватнасці песнярову ўнучку Станіславу Тамашэўскую, якая жыла ў Польшчы. З ёй завязалася вельмі цікавае і карыснае ліставанне. Спакваля ў школе намнажаўся матэрыял. Вучні самі, на свой густ і сваё разуменне, афармлялі стэнды. Адкрыццё Багушэвічавага музея ў Жупранах адбылося 22 сакавіка 1970 года. Падзея гэтая была прымеркавана да 130-ай гадавіны з дня нараджэння слаўнага земляка. Першая экспазіцыя тулілася ў невялікім пакойчыку ў старой яшчэ школе на вуліцы Барунскай (цяпер Піянерскай). Каб патрапіць у гэты музейчык, трэба было

Будынак жупранскай школы, пабудаванай у сярэдзіне 30-ых гадоў. На паддашку яе ў 1970 годзе быў заснаваны Багушэвічаў музей

падняцца па крутой драўлянай лесвіцы. Пра экспазіцыю літаратуразнавец Адам Мальдзіс пісаў: «Гэта той зарыс, з якога павінен вырасці сапраўдны, вялікі музей...» На адкрыццё прыехалі пісьменнікі Вячаслаў Адамчык, Аляксей Пяткевіч, Алег Лойка. Першую экскурсію правяла выхаванка школы Соня Паўлоўская.

У 1977 годзе ў Жупранах пабудавалі новую, двухпавярховую школу. Не забыліся праекціроўшчыкі ў ёй і пра Багушэвічаў музей. Пад яго была вылучана вялікая зала. Новую экспазіцыю ў 1980 годзе аформілі мастакі Святаслаў Палівода і Генадзь Селядзец. Больш за 130 экспанатаў расказвалі пра жыццё і творчы шлях Францішка Багушэвіча. Сярод іх пяцьдзсят — арыгінальныя, рэдкія. Гэта — скульптурны, з дрэва, партрэт Ф. Багушэвіча самадзейнага мастака Пятра Бусловіча, кніжкі самога песняра — шостае, лацінкай, выданне «Дудкі беларускай» 1927 года і першае, кірыліцай, 1922 года, ахвяраванае музею вядомым крытыкам Віктарам Каваленкам, «Хрэстаматыя беларускай літаратуры XI ст. — 1905 г.» Максіма

Гарэцкага 1922 года з вершамі Ф. Багушэвіча, падарава-ная старэйшай беларускай пісьменніцай Зоськай Верас, хрэстаматыя для 7-га класа беларускіх школ у Польшчы «Яднае нас дружба», прысланая рэдактарам беластоцкай беларускай газеты «Ніва» Георгам Валкавыцкім, а таксама кнігі з аўтографамі беларускіх пісьменнікаў і літаратура-знаўцаў Сцяпана Александровіча, Канстанцыі Буйлы, Васіля Барысенкі, Адама Мальдзіса, Ніла Гілевіча, Генадзя Каханоўскага, Алега Лойкі, Станіслава Шушкевіча і інш. Пераважная большасць гэтых кніг прысвечана жыццю і творчасці Багушэвіча. Тут жа лісты Ларысы Геніюш да жупранскіх дзяцей. У адным з іх яна паведамляе, што вы-слала для музея стары Багушэвічаў партрэт, які ёй удалося дастаць з вялікай цяжкасцю. Асобны стэнд — пра навед-ванне Кушлянаў і Жупранаў паэтавай унучкай Станісла-вай Тамашэўскай у жніўні 1972 года. На ім з яе аўтографам кнігі «Над Нёманам», «Пан Граба» і іншыя польскай пісьменніцы Элізы Ажэшкі, творчы талент якой вельмі шанавалі наш пясняр і з якой быў добра знаёмы; беластоцкі «Беларускі календар на 1966 год» з успамінамі пра Куш-ляны, дзядулю і іншых Багушэвічаў, іхніх сваякоў і знаё-мых.

У 1990 годзе, да 150-ай гадавіны з дня нараджэння песняра, мінскім мастацка-вытворчым кааператывам «Бар-ва» была распрацавана новая экспазіцыя Жупранскага музея. У аснове яе — тэма «Францішак Багушэвіч і Жу-праны», вырашаная досыць арыгінальна. Упершыню ўзноў-лены праз паэтава жыццё многія старонкі з гісторыі мястэч-ка. Гэта выклікае цікавасць да музея як у жыхароў саміх Жупранаў, так і ў шматлікіх наведвальнікаў, асабліва з навакольных мясцін. Фотаздымкі акалічных паселішчаў таксама змешчаны ў экспазіцыі Жупранскага музея, у вялікіх паўавальных надстэндавых нішах. Усе яны некалі ўваходзілі ў Ашмянскі павет і так ці інакш асвечаны паэтавым імем, згаданы ў яго творах. Іх выявы даносяць да наведнікаў паэтаву эпоху, яго час. Такім ён іх бачыў, запамніў, занатаваў у допісах.

Вядома, жупранцы з найбольшай цікавасцю разгля-даюць старыя выявы свайго мястэчка. Такіх у экспазіцыі некалькі. На ўсіх іх у цэнтры галоўная жупранская сла-

вутасць — касцёл. А вакол яго — местачковыя хацінкі з тыповай тагачаснай забудовай — не вельмі кідкай, але даволі зграбнай, самабытнай. Хацінкі — з двух- і чатырох-скатнымі стрэхамі, кожная мае сваё аблічча.

Надзвычай цікавыя звесткі пра мястэчка даносіць да нас і старая фатаграфія. На ёй мы бачым не толькі абрысы паселішча, але і жупранскія палеткі. Яны, як на аркушы паперы, скрозь парэзаныя на вузкія палоскі. Справа, пры Віленскім тракце, кідаецца ў вочы вялікая, даволі высокая, з ламаным дахам будыніна. Гэта, пэўна, сінагога. Дзесьці побач, пры дарозе, была і славутая жупранская карчма. Калі чытаеш апісанне Жупранаў, зробленае Чэславам Янкоўскім, то арыенціры нібы супадаюць: «Выязджаючы з жупранскага рынку, пакідаем за сабой вялікую карчму гр. Чапскага, а таксама збягаючую ўніз направа вуліцу, якая ідзе паўз млын да Навасёлак...»

Кожны здымак, кожны дакумент у музеі можа шмат расказаць дапытліваму наведвальніку. Умей толькі глядзець, разважаць, параўноўваць, аналізаваць.

Каштоўнасцю ў Жупранскім музеі лічацца і лісты паэтавай унучкі Станіславы Тамашэўскай да дзяцей. Згадаем адзін з іх:

«Гіжыцка 5.V.69 г. Дарагая моладзь! Дзякую Вам вельмі за ліст, якому вельмі ўзрадавалася. Я асабіста дзеда свайго не ведала, бо нарадзілася праз дзесяць гадоў пасля яго смерці. Дзед мой меў некалькі дзяцей, але выжылі толькі двое: дачка і сын. Дачку звалі Канстанцыя дзед яе вельмі любіў, сын Тамаш-Вільгельм. Я і ёсць Тамашова дачка. Маці я страціла вельмі гана, і выходзіла нас (бо было нас тры дачкі ў бацькі) бабуля, Францішкава жонка, і цётка Канстанцыя Мніховіч, дзедава дачка.

Усе яны пахаваны на могілках у Жупранах, ляжаць побач з дзедавай магілай. Памятаю, як была дзяўчынкай і з бабуляй ездзілі мы на дзедаву магілу, дзе на крыжы вісела дудка і смык. Доўга, вельмі доўга гэта дудка і смык упрыгожвалі магілу майго дзеда. У гадавіну дзедавай смерці бабуля адкрывала куфар, у якім былі памяткі па яе мужу, і заўсёды плакала. Мы былі вельмі малыя, каб зразумець, чаго бабуля так плача. Сярод памятак быў

паўстанцкі дзедаў мундзір з 1863 года, прадзіраўлены моллю як рэшата, але для бабкі гэта было святыняй. Апрача гэтага, у скрыначцы захоўваліся нявыдадзеныя дзедавы рукапісы і лісты ад Элізы Ажэшкі.

Пытаецца, ці не маю якіхсьці памятак, якімі б магла ўзбагаціць Ваш музей. На жаль, нічога такога не маю, апрача адзінай рэпрадукцыі сямейнай фатаграфіі. Ад смерці дзеда прайшлі ўжо дзве сусветныя вайны, якія не раз змушалі пакідаць бацькоўскі дом. У час першай вайны немцы ў Кушлянах арганізавалі шпіталь, і ўжо тады ўсё было знішчана. Што не знішчыла першая вайна, дакончыла другая.

Памяткі з дзяцінства нашу ў сэрцы — вялікі дом у Кушлянах, абсаджаны садам. Сад гэты сваёй рукою садзіў дзед; розныя алейкі каштанаў, ляшчыны, акацыі. Там бачу шарок парэчак, тут агрэсту, тут зноў бачу садовы гадавальнік, закладзены дзедам, там прысаду, вішнёвую, якая вяла да ляску, які называлі тады Лысай Гарой, а ўнізе дзедавы прыцелі, каб ушанаваць яго памяць, выбілі на камяні надпіс «Памяці Мацея Бурачка».

Напэўна, робіце экскурсіі ў Кушляны, напішыце мне, як там усё зараз выглядае, ці яшчэ стаіць дом, ці камень ляжыць на сваім месцы. Пра ўсё мне напішыце: ці магілы маіх продкаў не знішчаны, і, калі жывяць ў Жупранах, адведвайце час ад часу магілы і не дайце, каб яны аказаліся разбуранымі. Там з родных ніхто ўжо не застаўся, і няма каму іх даглядаць.

Напішыце мне таксама, што маеце ў сваім музеі з памятак па маім дзеду.

Станіслава».

Апрача лістоў, захоўваецца магнітная стужка з запісам расказу Станіславы Тамашэўскай на вечары сустрэчы з жупранцамі.

Каштоўным набыткам новай экспазіцыі Жупранскага музея трэба лічыць і карціну лаўрэата прэміі Ленінскага камсамола Беларусі мастака Віктара Маркаўца «Жупраны», дзе рэканструювана старая рыначная плошча пры касцёле з векапомным, аваяным легендамі валуном.

Музей працуе на грамадскіх пачатках. Экскурсіі вя-

дуць вучні, метадычную дапамогу аказвае Ашмянскі края-
знаўчы музей імя Ф. Багушэвіча. Тут жа праходзяць
урокі, прысвечаныя жыццю і творчасці аўтара «Дудкі
беларускай». Наведваюць музей і вучні навакольных школ.
Надараецца, завітаюць госці з Мінска, Гародні, Ашмянаў,
Смаргоні. Усім ім хочацца далучыцца да чыстай крыніцы
паэтавай творчасці. Вось якое светлае ўражанне засталася
ад мястэчка і музея ў пісьменнікаў Алеся Рыбака і Захара
Біралы: «З вялікім хваляваннем наведалі радзіму Ф. Ба-
гушэвіча — в. Жупраны, школу, музей Ф. Багушэвіча
пры школе. Бясконца любаваліся прыгажосцю тутэйшых
мясцін. Сапраўды, такая прырода, такая зямля магла
нарадзіць вялікага паэта, якім быў Багушэвіч. Рады, што
настаўнікі з любасцю шануюць памяць свайго вялікага
земляка, па крупінках збіраюць і беражліва захоўваюць
усё тое, што звязана з памяццю паэта». Свае шчырыя,
сардэчныя словы пісьменнікі занатавалі ў кнізе водгукаў
Жупранскага музея, якая тут вядзецца з часу яго
заснавання. Цёплых слоў у кнізе водгукаў сотні. Ёсць
запісы з Літвы і Украіны, удзельнікаў розных семінараў,
турысцкіх гуртоў. І гэта невыпадкова. Імя Францішка
Багушэвіча, паводле слоў украінскага паэта Паўла Тычы-
ны, слаўнае паміж усімі братнімі народамі нашай краіны.
Жупранскі музей працуе і на гэтую ідэю. Ва ўсіх водгуках
людская прыязнасць, цяпло людскіх сэрцаў і да жупран-
цаў, і да зямлі, што нарадзіла змагара за праўду.

У ВЯНОК ПЕСНЯРУ

Жупраны даўно ўжо сталі для беларусаў літаратурнай
Мекай. Пакланіцца паэтавай магіле ў сваю пару пры-
ходзілі Эліза Ажэшка і Цётка, Янка Купала і Якуб Колас,
Язэп Драздовіч і Пётра Сергіевіч, Казімір Сваяк і Сымон
Рак-Міхайлоўскі, Максім Танк і Янка Брыль, паэт-зямляк
Язэп Германовіч (Вінцук Адважны), Сцяпан Александро-
віч, Васіль Вітка, Алег Лойка, Адам Мальдзіс, Алесь
Карпюк, Данута Бічэль-Загнетава. Для кожнага з іх Жу-
праны былі мясцінаю роздуму і разваг пра грамадскі і
літаратурны подзвіг аўтара «Дудкі беларускай».

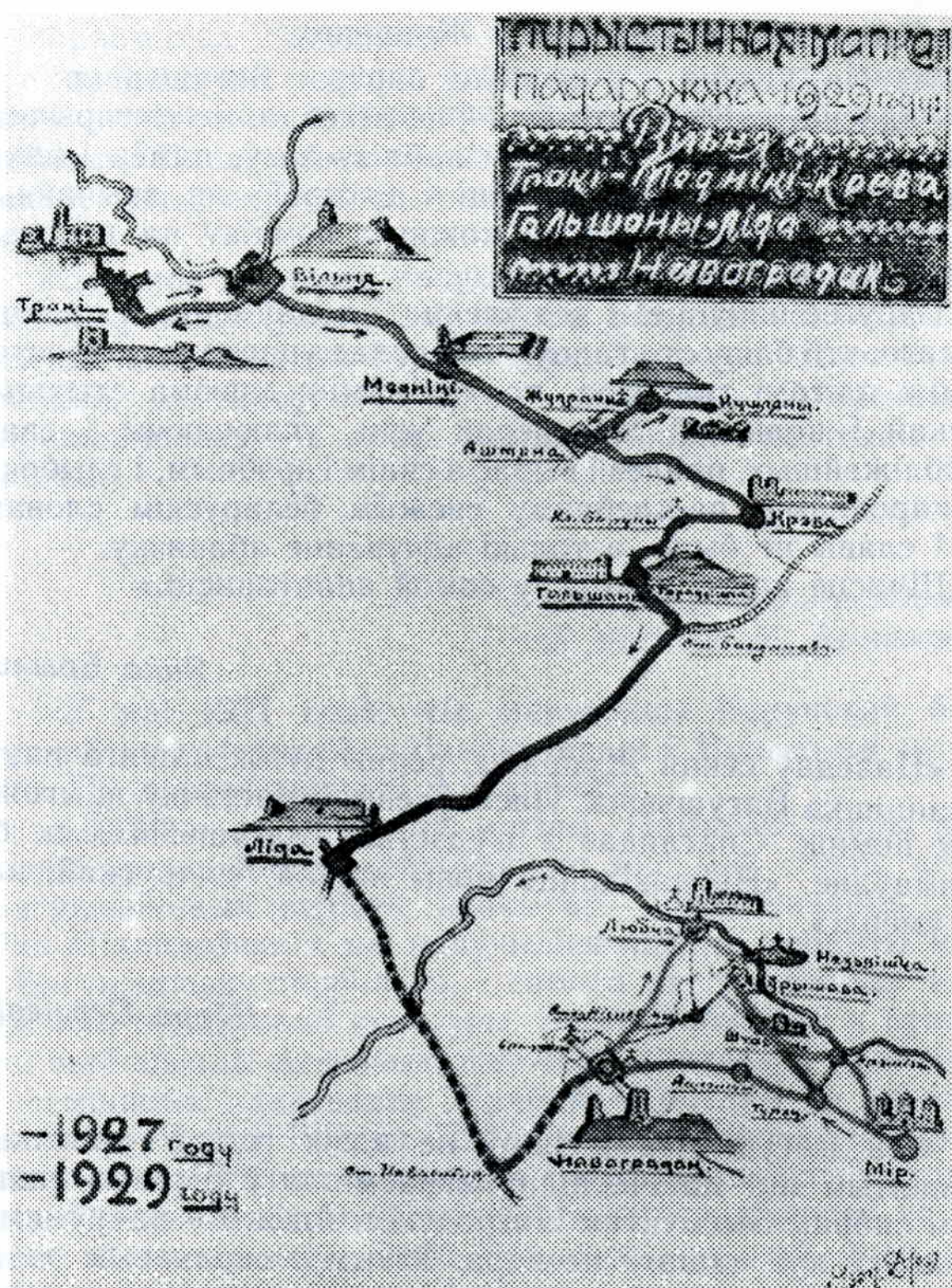

Схема падарожжаў Я. Драздовіча па Беларусі

«Учора быў першы раз у Жупранах.

Магіла, помнік і, у касцёле, партрэт Багушэвіча.

Радасна, дзіўна, што ён — не легенда, не гістарычнае штосьці, а чалавек, які зусім паблізу жыве, памёр і пахаваны тут вось, побач з маці і сястрой, на звычайных вясковых могілках, дзе на кожным помніку па некалькі пацешных памылак...

І другое пачуццё! І здзіўленне, і недаўменне, і пашана да таго, хто блізу сто гадоў таму назад упарта, як парастак паміж плітамі тратуара, пралез паміж дзвюма стыхіямі, рускай і польскай, насуперак усім, уключаючы і сваіх найбліжэйшых, пралез і вырас з сваім і зрэбным, і глыбока, па-народнаму, па-хлебнаму свежым беларускім словам.

І славы не было, а толькі адчуванне абавязку.

Шчасце наша, відаць, у самой апантанасці.»

Янка Брыль.

«Наведаў сёння Жупраны, родны куток нашага паэта Пранцішка Багушэвіча. Пастаўлены ў мястэчку прыгожы яму помнік. Спаглядае з п'едэсталу Багушэвіч і як бы прамаўляе: «Не пакідайце мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі».

Пётра Сергіевіч

«Да Багушэвіча я ішоў не адзін год. У трыццаць дзявятым мне пашчасціла пазнаёміцца ў Вільні з паэтавым сябрам Зыгмунтам Нагродскім. Ад яго я пачуў шмат цікавага пра нашага песняра. Затым у саракавым разам з брыгадай мінскіх пісьменнікаў я наведаў паэтаву радзіму. І ў пасляваенныя гады, едучы ў Вільню машынай, кожнага разу спыняўся ў Жупранах, ля паэтавай магілы. Апроч усяго, у нашай сям'і доўга жыла Станіслава Абцэвіч з Кушлянаў, мы часта гаварылі пра Багушэвіча. Так выснаваўся мой верш «Францішак Багушэвіч».

Максім Танк

Францішак Багушэвіч — народны пясняр. Ён жыві і служыў народу. І народ яго разумеў, адчуваў. Народнае слова, народная думка пра паэта для нас найдаражэйшыя. Паслухайма колькі пранікнёных думак яго землякоў, шчырых прыхільнікаў паэтычнага таленту пясняра.

«Век мой дазваляе разумець яго творы... Мяне вельмі цяпер уражвае ўклад слоў паэта Багушэвіча, як ён мог так апісаць дакладна форму і жыццё народа... Даравітасць вялікая, а галоўнае — яго чэснасць. Сумленнасць, справядлівасць — ёсць найвышэйшая палітыка чалавека».

*Вільгельм Невядомскі.
З ліста да М. Ермаловіча*

«У маі 1921 года, мы, навучэнцы Барунскай беларускай настаўніцкай семінарыі, ехалі ў Вільню на экскурсію. Па дарозе завіталі ў Жупраны...

...Дайшлі да паэтавай магілы. Памятаю стары заімішэлы крыж. Рак-Міхайлоўскі да нас меў слова, колькі Багушэвічавых вершаў прачытаў. Трэба сказаць, праз Рак-Міхайлоўскага мы навучыліся любіць і родную мову, і Багушэвічаву творчасць, і самога яго як Бацьку адраджэння беларускай культуры. З гэтай любоўю я пражываў усё маё жыццё. Агеньчык, што быў запалены ў маёй душы ў семінарыі, наведванне Жупранаў, роздум ля паэтавай магілы не згаслі і сёння. Пасля я ўжо наведваў Багушэвічаву магілу сталым чалавекам. І мне захацелася выказаць удзячнасць Вялікаму Песняру Беларусі вершамі за тое, што «ён праславіў народ беларускі, роднай мове змог кніжны даць ход, хто пратэст злажываў вечнай няволі, пратаптаў светлай прышласці след».

*Язэп Ярмаковіч, селянін з вёскі Канюхі
Маладзечанскага раёна колішняга Ашмянскага
павета*

ІМЯ БАГУШЭВІЧА

На Беларусі, гэтак жа як і ва ўсёй нашай краіне, імёны слаўных сыноў народа прынята ўвекавечваць у назвах вуліц, калгасаў і саўгасаў, фабрык і заводаў, школ і вышэйшых навучальных устаноў. Многія з іх названы імёнамі беларускіх дзеячаў культуры. Жыхары мястэчка Жупраны ў 1950 годзе свой калгас назвалі імем слыннага земляка Францішка Багушэвіча. Мясцовых калгаснікаў часта называюць багушэўцамі. Калі заходзіць якая гаворка пра гэты калгас, звычайна кажуць: «Ну а што ў багушэўцаў чуваць? Што багушэўцы скажуць? Багушэўцы першыя закончылі жніво...»

З 1962 года пастановай Савета Міністраў БССР імем Францішка Багушэвіча названа і жупранская школа. Пры ўваходзе ў яе — шылда, на якой выпісана: «Наш шэф — калгас імя Ф. К. Багушэвіча». І гэтыя словы праўдзівыя. Калгас неаднойчы дапамагаў. І найперш на яго сродкі створана другая і трэцяя экспазіцыі Багушэвічавага музея. На трэцюю экспазіцыю калгас (старшыня Вацлаў Ждановіч) выдаткаваў семнаццаць тысяч рублёў. Кіраўніцтва калгаса разумее, што гэтае ахвяраванне на культуру неяк адгукнецца ў душах юных жупранцаў, дапаможа з'яднаць іх, зрабіць патрыётамі роднай літаратуры, выхаваць пачуццё гонару за свой край, за людзей, што жылі і жывуць на тутэйшай зямлі. А многім з гэтых маладых тут жыць і працаваць, доўжыць гісторыю мястэчка, яго традыцыі. Сярод іх і Багушэвічавы.

Юныя жупранцы з гонарам і любасцю расказваюць гасцям пра жыццёвы і творчы шлях слыннага земляка, пра сваё мястэчка. Дарэчы, прага тутэйшых жыхароў да навукі, да культуры даўняя. Яшчэ ў часы сярэднявечча тут быў адзін з цэнтраў рэфармацкага руху. Імёны жупранскіх дзецюкоў сустракаем у спісах навучэнцаў Кракаўскага універсітэта 1513, 1531, 1538 гадоў. Выхаванцаў для універсітэта рыхтавала Жупранская кальвінісцкая школа, якая існавала ў другой палове XVI — пачатку XVII стагоддзя.

Калгас імя Багушэвіча, апрача Жупранаў, аб'ядноўвае яшчэ семнаццаць навакольных вёсачак і вёсак. У

Прыдарожная стэла калгаса імя Ф. Багушэвіча

гаспадарцы больш за чатыры тысячы гектараў зямлі. Гэта калгас-мільянер. Усюды на яго межах пры бойкіх дарогах стаяць апазнавальныя знакі — стэлы з абрысамі паэтавага аблічча і словамі: «Калгас імя Ф. Багушэвіча». Гэтыя знакі штодня нагадваюць і жупранцам і падарожным людзям пра вялікага грамадзяніна Беларусі — паэта і адваката з Жупранскага краю.

З тае пары, як Багушэвіч хадзіў па жупранскай зямлі, мінула шмат часу. Непазнавальна змянілася мястэчка. Абнавілася, памаладзела, набралася жыццёвай моцы. У канцы 1960-ых гадоў заснаваўся новы цэнтр з двухпавярховай школай, з такой жа калгаснай канторай, Домам культуры, з новымі крамамі, стадыёнамі. На многіх вуліцах лёг асфальт, ходнікі выкладзены пліткай. Гэта ўжо трэцяе нам вядомае перамяшчэнне цэнтра. На гэты раз — на ўсход, за гасцінец, у бок чыгуначнай станцыі. Есць у мястэчку свая — і неблагая — кнігарня. На жаль, не захавана тут сёння ніводнай гістарычнай назвы сямі вуліц. Затое з'явілася вуліца імя Ф. Багушэвіча. Яна пачынаецца з Віленскага тракту, ідзе паўз касцёл, увабрала ў сябе таксама і колішнюю Дольную.

Багушэвіч для жупранцаў — гэта не толькі іх мінулае, але і сённяшняе. Ён для іх заўсёды жывы сваімі несмяротнымі творамі, сваім духам. Пра гэта вельмі трапна сказала паэтэса Данута Бічэль-Загнетава на святкаванні 150-ай гадавіны паэтавага нараджэння: «Я хачу вам выказаць шчырую падзяку за тое, што вы тут, у Жупранах, захавалі душу Францішка Багушэвіча, яго мову, яго настрой. Я памятаю, як упершыню прыехала ў Жупраны і зразумела, што такое Радзіма. Ходзячы па вуліцах вёскі, можна паразмаўляць з людзьмі на мове Багушэвіча, і ў вачах вясковых цётак, жанчын-працаўніц адбіваецца гэты светлы агонь Радзімы, Бацькаўшчыны, памяці». На думку паэткі, уся Беларусь павінна сёння адраджэнне сваё будаваць, беручы прыклад адданасці сваёй зямлі, мове, свайму народу з жыцця жупранцаў і творчасці Францішка Багушэвіча.

ЗМЕСТ

З гісторыі мястэчка	5
Ад Цыганкі да Юшкоў	9
У Жупранах званы звоняць	10
Паданне ці было?	16
Водар гісторыі	17
«Край» пра мястэчка	18
«Прадаць «Дудку»? О, не!...»	22
Вільгельм Невядомскі	23
Развітанне	24
Прыстанак Сола	27
«Не трэба больш мяне кратаць...»	28
Ён іграў на Багушэвічавай дудцы	31
Вершы і песні з Жупранаў	34
Вянцкоўскія	38
Ад прыяцеляў...	41
Надгробак мяняе аблічча	44
Валун	47
Помнік на плошчы	48
Музей	51
У вянок песняру	56
Імя Багушэвіча	60

Научно-популярное издание

СОДАЛЬ Владимир Ильич

ЖУПРАНСКАЯ СТОРОНА

Минск, издательство «Полымя», 1992

На белорусском языке

Навукова-папулярнае выданне

СОДАЛЬ Уладзімір Ілліч

ЖУПРАНСКАЯ СТАРОНКА

Загладчыца рэдакцыі *Л. І. Круглова*

Рэдактар *А. І. Саламевіч*

Мастацкі рэдактар *І. А. Дзямкойскі*

Тэхнічны рэдактар *М. І. Ванкевіч*

Карэктар *Л. І. Жылінская*

ІБ № 1006

Здадзена ў набор 18.04.91. Падпісана да друку 13.02.92. Фармат 70×100¹/₃₂.
Папера афсетная. Гарнітура літаратурная. Афсетны друк. Ум. друк.-арк. 2,58.
Ум. фарб.-адб. 2,76. Ул. выд. арк. 2,8. Тыраж 11000 экз. Выд. № 8613. Зак. 510.
Цана 1 р. 20 к.

Выдавецтва «Полымя» Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь
220600, Мінск, пр. Машэрава, 11.

Друкарня «Победа». 222310, Маладзечна, В. Таўлая, 11.